

RAT<ESTONIA>

SALOME

Richard Strauss'i ooper 2 vaatuses

Autori libreto Oscar Wilde'i draama järgi

Tõlge: Udo Väljaots

ESIETENDUS 28. DETSEMBRIL 1973

Dirigent:
Eesti NSV rahvakunstnik
NEEME JÄRVI

Lavastaja:
Eesti NSV teeneline kunstitegelane
UDO VÄLJAOTS

Kunstnik: AGU PÜÜMAN

Dirigendi assistent: PEETER LILJE

Ballettmeister:
Eesti NSV teeneline kunstitegelane
MAI MURDMAA

Kontsertmeistrid:
Eesti NSV teeneline kunstnik
TEKLA KOHA ja JAANUS JUUL

Tegelased ja osatäitjad:

Herodes, nelivürst	— KALJU KARASK — ALEKSANDER PÜVI
Herodias, tema abikaasa	— Eesti NSV teeneline kunstnik AINO KÜLVAND Eesti NSV teeneline kunstnik LIIDIA PANOVA Eesti NSV teeneline kunstnik URVE TAUTS
Salome, Herodiase tütar	— MARE JÕGEVA JENNY ANVELT SOLVEIG RAJA
Johhanaan, prohvet	— NSVL rahvakunstnik TIIT KUUSIK AHTI MÄNNIK
Narraboth, ihukaitse ülem	— TIIT TRALLA ROSTISLAV GURJEV
Herodiase paaž	— EVE NEEM LEILI TAMMEL
1. juut	— MAIT ROBAS
2. juut	— ERIVAN VEESAAR HEINO RAUDAM
3. juut	— ARGO KOSK RINALD BAMBERG
4. juut	— ANTI AINUMÄE HEINO RIKAS
5. juut	— HENNO SEIN VERNI KIRS

1. natsareenlane	— ENNO EESMAA MKRTÖTS MAZMANJAN
2. natsareenlane	— MATI PALM UNO KREEN
1. sõdur	— Eesti NSV teeneline kunstnik TEO MAISTE MATI PALM
2. sõdur	— UNO KREEN ERVIN KÄRVET
Kapadooklane	— ARTUR LINNAMÄGI TIIDO KULLES
Orjatar	— MAIE BALDESPORT MAIE SOMMER
Seitsme loori tants	— Eesti NSV teeneline kunstnik JUTA LEHISTE SVETLANA BALOJAN TATJANA MAISTE OLGA TŠITŠEROVA
Peokülalised, orjad, orjatarid, timukas	— teatri koor ja balletirühm

Tegevus toimub aastal 29 m. a. j. Juudamaal nelivürst Herodese palee terrassil.

Etendust juhib JÜRI KRUUS

OOPERI SISU.

I vaatus

Nelivürst Herodese palee on suur pidu. Palee kuuvalgel terrassil peab noor süürlane, ihukaitse ülem Narraboth koos kahe sõduriga valvet tsisterni juures, milles Herodes hoiab vangis prohvet Johhanaan. Johhanaanil, Messias kuulutajal, on olnud suur mõju rahvale, peale selle on ta hukka mõistnud Herodest, kes on abielus oma vennanaise Herodiasega.

Narraboth jälgib võlutult Salomet, Herodiase tütar. Paaž, Narrabothi sõber, aimab õnnetust: «Sa vaatad teda liialt!»

Salome on lahkunud peosaalist, kus talle kõik on vastumeelt, eriti tema võõrasisa Herodese pilgud.

Tsisternist kõlab Johhanaan võimas hääl. Salomes ärkab uudishimu, ta tahab näha meest, kes mõistab hukka tema ema eluviise ja keda kardab isegi nelivürst. Narraboth püüab printsessi soovile vastu seista: Herodes on karmilt keelanud ükskõik kellel näha vangi. Kasutades oma võimu noore süürlase üle meelitab Salome teda seni, kuni Narraboth järele annab ja käsib Johhanaan välja lasta.

Salomes ärkab huvi prohveti ebatavalise isiksuse vastu, temas tekib soov puudutada Johhanaan silmi ja juukseid, suudelda tema suud. Johhanaan vastab Salome kirglikele kõnedele põlguse ja raevuga, mis tugevneb veelgi, kui ta kuuleb, et Salome on Herodiase tütar.

Narraboth jälgib õudusega nende dialoogi ja püüab asjatult Salomet lahkuma veenda. Meeleheiteluses tapab ta ennast. Salome ei märkagi seda. Lõpuks küsib ta Johhanaan-

nilt alandlikult, mida ta siis tegema peaks. Johhanaan käsib tal maha jätta kõik ehted ja aarded ja minna otsima Inimese Poega. Salomele aga on prohveti näidatud tee niisama vastuvõtmatu ja mõistmatu kui Herodese palee julm ja priiskav maailm. Ikka ja jälle kordab ta: «Tahan sinu suud suudelda, Johhanaan!»

Johhanaan neab Salome ära ja laskub tagasi oma vanglasse. Salome langeb kurnatuna tsisternile.

II vaatus

Johhanaan needmine*.

Veiniuimas ja rahutu Herodes tuleb otsima Salomet ja avastab Narrabothi laiba. Temas kasvab nimetu hirm. Herodias püüab teda rahustada, keelitab paleesse tagasi pöörduma. Herodese tähelepanu on aga keskendunud Salomele.

Uuesti kõlab Johhanaan hääl. Herodias, kes vihkab temast tõde rääkivat prohvetit, nõuab, et Herodes annaks Johhanaan juudi preestrite kätte. Herodes keeldub: Johhanaan on püha mees, kes on näinud jumalat. Need sõnad vallandavad vaidluse viie juudi preestri vahel, kel igaihel on erinev arusaamine jumala olemusest.

* R. Strauss kirjutas oma «Salome» ühevaatuselise vaheajata ooperina. Arvestades tänapäeva vaataja-kuulaja harjumusi otsustas teater käesolevas lavastuses siiski teha vaheaja, kusjuures teose katkematu muusikalise ülesehituse tõttu tuli kasutada teatud määral filmilikku võtet — korrata II vaatuse alguses I vaatuse lõpusteeni.

Kaks natsareenlast kõnelevad Jeesuse imetegudest. Herodeses tekib protestitunne: «Kus on see mees?! Ma keelan tal surnuid ellu äratada! See oleks hirmus, kui surnud ärkaksid ellu!»

Johhanaan sajatab jälle Herodiast, kes nõuab raevukalt, et prohvet vaikima sunnitaks.

Tüdinud ja väsinud Herodes palub: «Salome, tantsi mulle!» Salome keeldub algul, kuid siis lubab Herodes talle tantsu eest anda, mida printsess iganes sooviks. Salome laseb tal öeldut kinnitada vandega. Herodias ei taha, et ta tütar tantsiks — ta mõistab väga hästi, et nelivürsti huvi Salome vastu pole kaugelki isalik.

Salome tantsib seitsme loori tantsu. Heitnud endalt viimase loori, viskub ta Herodese jalge ette. Kütkestatud nelivürst tahab teada, mis on siis Salome soov. Süütult nagu laps küsib Salome tasuks... Johhanaan pead hõbevaagnal. Herodias rõõmutab: «Nii on õige, mu tütar!» Nelivürst aga

kohkub ja püüab Salomet keelitada oma soovist loobuma, pakkudes talle mitmesuguseid aardeid: imekauneid paabulinde, haruldasi kalliskive, koguni püha templieesriiet. Salome nõuab ainult üht, meenu-tades, et Herodes on andnud vande. Lõpuks on nelivürst sunnitud järele andma.

Timukas laskub tsisterni. Kannatamatult ootab Salome, et Johhanaan karjuks. Ta arvab juba, et timukas pole käsku täitnud, kui tsisternist sirutub käsi, millel on hõbevaagen prohveti peaga.

Salome haarab oma tasu, ta kõneleb Johhanaaniga, nagu see oleks elus.

«Sinu tütar on koletis!» hüüab Herodes oma abikaasale.

Salome ei märka ümberolijaid. «Ikkagi ma suudlesin sinu suud», kordab ta.

Vapustatud Herodes annab käsu tappa Salome. Sõdurid muserdavad Salome oma kilpidega.

Richard Strauss aastal 1905.

Richard Strauss (1864—1949), saksa helilooja ja dirigent, «kummaline ja võimukas isiksus» (R. Rolland), jõudis oma pika elua vältel — ja ta komponeeris veel viimastel eluaastatel — luua kõigis žanrites teoseid, mida praegu esitatakse kogu maailma kontserdi- ja teatrilavadel. Neist erilise menu on saavutanud, esiteks — möödunud sajandi lõpul kirjutatud sümfoonilised poemid («Don Juan», «Surm ja kirkastumine», «Thil Eulenspiegel», «Kangelase elu» jt.), teiseks — ooperid.

Oopereid kirjutas Richard Strauss 15:

- Guntram (1893)
- Tulepuudus (Feuersnot, 1901)
- Salome (1905)
- Elektra (1908)
- Roosikavaler (Der Rosenkavalier, 1910)
- Ariadne Naxosel (1912)
- Naine ilma varjuta (Die Frau ohne Schatten, 1918)
- Intermezzo (1923)
- Egiptuse Helena (1927)
- Arabella (1932)
- Sõnaahter naine (Die schweigsame Frau, 1935)
- Rahu päev (Friedenstag, 1936)
- Daphne (1937)
- Danae armastus (Die Liebe der Danae, 1940)
- Capriccio (1941)

Õige mitmed XX sajandi alguse muusikalised suunad ja voolud jätsid Straussi helikeelde oma jälgi, põhilises jäi ta ometigi ka meie sajandil romantikuks, Liszti ja Wagneri järglaseks. Straussi teoste seas kõlaltselt kõige keerulisemad, omas ajas

uudsemad on tema ekspressionismi-lähedased ooperid «Salome» ja «Elektra».

*

Piibliepisood Herodiase tütre, kes tantsis Herodese ees ja nõudis tasuks Ristija Johannese pead, on äratanud mitme XIX saj. kirjaniku fantaasia. Kui Heine, Mallermé, Flaubert'i teostes ja viimase järgi loodud Massenet' ooperis «Herodias» on esiplaanil Herodiase kuu, siis Oscar Wilde'i tähelepanu keskpunktis on Herodiase tütar — Salome.

Richard Strauss nägi Wilde'i draamat «Salome» (1892) Berliinis Max Reinhardti teatris 1902. a. lõpul. Juba varem oli noor viini literaat Lindner saatnud heliloojale selle näidendi järgi tehtud operilibrato, mille Strauss oli leidnud olevat hea, kuid siiski mitte inspireeriva. Nüüd köitis teda Wilde'i «Salome» poeetiline ja muusikaalne keel niivõrd, et ta otsustas kirjutada ooperi Wilde'i originaaltekstile, seda vaid mõnevõrra lühendades.

Strauss leidis, et seni Idamaade aineil kirjutatud ooperite muusikas puudub «ehtne orientaalne värving ja kiirgav päike». Ta tahtis luua «tõeliselt eksootilisi harmooniaid, mis sätendaksid nagu taft».

Ooperi esietendus oli 9. detsembril 1905. a. Dresdeni Kuninglikus Ooperiteatris. Dirigeeris Ernst von Schuch, nimiosas esines Marie Wittich. Menu oli tohutu, eesriie tõusis etenduse lõpul 38 korda. Kahe järgneva aasta vältel lavastati «Salome» 50-s teatris, 1911. aastaks oli ooperit mängitud peaaegu kõigis Euroopa maades, vaatamata siinseal tekkinud raskustele tsensuuriga.

Algusest peale on vaieldud Salome kuju üle. Sageli on temas nähtud ainult patoloogilist juhtumit. «Salome juhtum» näis tähtsamana kui Salome saatust», ütleb Götz Friedrich, Berliini Koomilise Ooperi režissöör, kes 1963. a. lõi uudse kontseptsiooniga «Salome» lavastuse. Tsiteerigem teda veelgi: «Kõik «Salomes» sisalduvad vasturääkivused seletuvad ajaloolis-esteeetilise piirsituatsiooniga, mida teos kujutab ja kajastab... Oma maailma vastu vastu-meelsust tundes, sellest välja murda püüdes põrkab Salome tsisterni suletud vangi kohtumisel kokku millegi vööra ja uuega. Ta tahab mõistmatut mõista. Kuid tema iha pole ühendatav Johhanaani missioonitäitja teadvusega. Nad kõnelevad teineteisest mööda, kuna nende huvid ei saa kokku langeda. Johhanaani needmise läbi heidetakse Salome tagasi tema reaalsesse eksistentsi, tema vanasse maailma. Aga ek-

sisteerimine selles maailmas on tema jaoks niisama talumatu kui võrd täitumatu on iha ühineda Johhanaaniga. Aheldatuna oma maailma külge ei näe ega tea ta oma igatsuses eesmärgile jõudmiseks mingeid muid vahendeid kui selle maailma barbaarselt-perverssed vahendid. Johhanaani surm määrab Salome enda hukkamise. Salome subjektiivne katastroof viib tema maailma katastroofini. Nii jõuab teadvusse piirsituatsioon.»

Ja lõpuks — Richard Strauss enda antud võti Salome kuju jaoks: «Igaüks, kes on viibinud Idas ja näinud sealsete naiste suursugusust, mõistab, et Salomet tuleb mängida kui puhast neitsit, idamaist printsessi, kõige lihtsamate ja väarikamate žestidega; tema häving kokkupõrkes uue maailma imega peab äratama kaastunnet ja mitte hirmu ega põlgust».

Lavastusala juhataja — ÜLO MATESEN
Dekoratsiooniala juhataja — FELIX THALING
Kostüümiala juhataja — LEIDA SÄREV
Valgustusala juhataja — VELLO KUUSIK
Jumestus ja parukad — SERAFIMA GROMOVA
Kunstnik-butafor — VÄINO VAHTRIK
Rekvisiidiala juhataja — META KALT
Lavameister — HEINRICH TOOTS

20 kop.